

PROCEEDINGS OF
THE INTERNATIONAL CONFERENCE
**«ISSUES OF CREATING
THE BASIS OF THE SPIRITUAL
HERITAGE AND III RENAISSANCE:
STUDY, RESEARCH, PERSPECTIVES»**

January 2023, Samarkand

*On the occasion of the 50th anniversary of the birth of Shovosil Ziyodov the
Director of the Imam Bukhari International Scientific-Research Center*

**«МАЪНАВИЙ МЕРОС ВА
III РЕНЕССАНС АСОСИНИ ЯРАТИШ
МАСАЛАЛАРИ: ИЗЛАНИШЛАР,
ТАДҚИҚОТЛАР, ИСТИҚБОЛЛАР»**

2023 йил январь ойида
ИМОМ БУХОРИЙ ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-ТАДҚИҚОТ
МАРКАЗИ ДИРЕКТОРИ ШОВОСИЛ ЗИЁДОВ
ТАВАЛЛУДИНИНГ 50 ЙИЛЛИГИ
МУНОСАБАТИ БИЛАН БЎЛИБ ЎТГАН
ХАЛҚАРО АНЖУМАН МАҚОЛАЛАРИ ТЎПЛАМИ

Самарқанд – 2023

ISSN 2181-4791

«Маънавий мерос ва III Ренессанс асосини яратиб масалалари: на-
ланишлар, тадқиқотлар, истиқболлар» мавзусидаги халқаро конферен-
ция тўплами. Самарқанд. «Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот
маркази» нашриёти, 2023. 612 бет.

Масъул муҳаррирлар:

Бахтёр ТУРАЕВ, ф.ф.д., профессор,
Бахтёр КАРИМОВ, ф.ф.д., профессор,
Отабек МУҲАММАДНОВ, PhD

Нашрга тайёрловчилар:

Барот АМОНОВ, Жонибек ЖУМАЕВ

2023 йилнинг 17 январда Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот марказида
Марказ директори Шовосил Юнусович Зиёдов таваллудининг 50 йиллиги муно-
сабати билан “Маънавий мерос ва III Ренессанс асосини яратиб масалалари: на-
ланишлар, тадқиқотлар, истиқболлар” мавзусида халқаро илмий конференция бўлиб
ўтди.

Маъмур шаклида Ўзбекистон Фанлар академияси археология институти,
Самарқанд давлат университети, Самарқанд институт ва сервис институти, Ислам
дамқорлик ташкилоти (ОИС)нинг Ислам тарихи, санъати ва маданиятини тадқиқ
қилиш маркази (IRCISA), Германиянинг Гамбург университети ҳузуридаги Осиё-
Африка тадқиқотлари институти, Австрия Фанлар академияси Эроншуослинг инсти-
тути, Малайзия Миллий университети қандаги Ислам цивилизацияси инсти-
тути, Аҳмад Яссавий номидаги Қозоқ-Турк халқаро университети ва Нур-Муборак
Миср ислом маданияти университети ҳузуридаги *Абу Ҳанифа* илмий-тадқиқот
маркази, Ўзбекистондаги ислом цивилизацияси маркази, Ўзбекистон мусулмон-
лари идораси, Ўзбекистон халқаро ислом академияси, Тошкент давлат институт
университети, Бухоро давлат университети, Самарқанд давлат чет тиллар институ-
ти, Имом Мотуридий, Имом Термизий халқаро илмий-тадқиқот марказлари раҳбар
ва олимлари, мустақил тадқиқотчилар маъруза қилди.

Хоржий ва маҳаллий олимлар томонидан Ш.Зиёдовга бадириланган эътироф-
лар, тилаклар ҳамда шукрият иштирокчилари илмий мақолалари ушбу тўпلامдан
жой олган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги
Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази
Илмий кенгашининг 2023 йил 1 февралдаги 1-сонли йиғилиши
Қарори билан нашрга таязия қилинди.

© «Имом Бухорий халқаро илмий-тадқиқот маркази» нашриёти, 2023

МУНДАРИЖА / CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Шаҳноза МАДАЕВА. Илк ўрта аср Шарқ Ренессансида фалсафа мактаблари анъаналари ва кутубхоначилик тарихи.....	92
Гулчехра НАВРЎЗОВА. Баҳоуддин Нақшбанд камолотида ҳадис илмининг ўрни.....	98
Очил БЎРИЕВ. Абу Наср ибн Ироқ – Абу Райҳон Берунийнинг садоқатли устози.....	110
Шокир ГАФФОРОВ. Темурийлар даври таълим тизимида мадрасалар фаолияти.....	117
Nazar HAKIMOV, Dilrabo AMRIDINOVA. Socio-philosophical views of Ishoqxon Ibrat.....	128
Э.М. ИЗЗЕТОВА. Феномен неопределенности в контексте философского дискурса.....	141
Хусан ДЖУРАКУЛОВ. Бугунги глобаллашув жараёнида экологик муаммоларнинг олдин олинча ислом манбаларидан оқилона фойдаланиш йўллари.....	150
Ойгул ШАРИПОВА. Абдулхалиқ Гиждувоний ва Ориф Ревгарий.....	157
Отабек МУҲАММАДЖЕВ. Алоуддин ал-Усмандий ас-Самарқандий – мотуридийлик мактаби вакили.....	169
D.ERNAZAROV, F.USMONOV. Falsafa tushunchasining etimologik va tarixiy kelib chiqishi.....	182
Маърифат ХАНДАМОВА. Ал-Хоразмий илмий меросида қадимги ҳинд ва юнон илмларининг аҳамияти.....	189

АБДУЛХОЛИҚ ГИЖДУВОНИЙ ВА ОРИФ РЕВГАРИЙ

Ойгул ШАРИПОВА,

*БухДУ, Ислам тарихи ва манбашунослиги,
фалсафа кафедраси доценти,
фалсафа фанлари доктори (DSc)*

Хожагон-нақшбандия тасаввуфий тарикатининг дунёга кенг ёйилиб, машхур бўлишига юртимиздан етишиб чиққан улуг зотларнинг ҳиссаси бекиёс. Бу борада Бухорон шарифининг дунёга машхур етти пири: Хожа Абдулхолик Гиждувоний, Хожа Ориф Ревгарий, Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий, Хожа Али Ромитаний, Хожа Муҳаммад Бобо Самосий, Хожа Саййид Амир Кулол ва Хожа Баҳоуддин Нақшбанднинг хизматлари катта аҳамиятга эга.

Ислам тасаввуфининг бу машхур тарикат вакиллари ҳалоллиги, суннатга риоя этиши, халқпарварлиги, меъёрий ҳаёт тарзига даъвати билан барчани ўзига жалб қилган. Чунки улар юксак илм-маърифат соҳиби сифатида, халқ билан ҳамнафас муршид, марҳаматли устоз, ахлоқи комил инсон бўлганликлари учун ҳам эътиборга лойиқ эди.

Тасаввуфда “иродат силсиласи”¹ деб, муршид² (шайх, пир) томонидан муридга³, ўз навбатида, муршид (шайх, пир)га айланган мурид томонидан муридларига узлуксиз узатиб бориладиган ворислик асосидаги муршидлик – муридлик занжирига айтилади. Шунингдек, баъзида

¹ Силсила – (арабча: занжир, қатор, тизим), 2) бирор таълимотнинг устоздан шогирдга узлуксиз тартибда узатиб бориш тизими.

² Муршид – (арабча) иршад қилувчи, тўғри йўлга бошловчи

³ Мурид – (арабча иродат қилувчи, истовчи) муршидга шогирд тушган, толиби илм.

“иродат силсиласи” деганда, бирор муршид (шайх, пир)нинг ўз муршиди (шайх, пири)ни ва ўз муршиди (шайх, пир)нинг муршидлари (шайхлари, пирлари)ни ушбу занжирнинг охирига ҳалқаси бўлмиш ўзидан бошлаб мазкур занжирнинг бошига қараб узлуксиз тарзда номма-ном айтиб боришидан ҳосил бўлган муршидлар (шайхлар, пирлар) рўйхати тушунилади⁴.

Ҳожагон-нақшбандия тариқатида унинг вакиллари ўз иродат силсилаларини Пайгамбаримиз (С.А.В.)дан бошланган дейишади.

“Рашаҳот айн ал-ҳаёт”, (“Оби-ҳаёт томчилари”) асарида ҳам муршидлик-муридлик риштаси беш йўл орқали Ҳожагон-Нақшбандия пирларига етиб келгани айтилса ҳам, қуйидаги силсилани асосий йўл ҳисоблашган: Муҳаммад (С.А.В.); Абу Бакр Сиддик; Солмони Форсий; Қосим бин Муҳаммад Жаъфари Содик; Боязид Бистомий; Абдулҳасан Ҳарақоний; Абу Али Формадий; Ҳожа Юсуф Ҳамадоний; Абдулҳолик Ғиждувоний. Ушбу силсилани мазкур тариқат шайхлари “Силсилат уз заҳаб” (“Олтин силсила”, “Олтин занжир”) деб атаган. Абдулҳолик Ғиждувоний бу борада устозининг қуйидаги фикрларини баён этган: “Бу (тариқат) йўли ҳазрати Абу Бакр Сиддик розияллоху анҳудан бизгача етиб келган ва қиёматга қадар давом этажакдир. Шу боис барча мўъминлар ва солиҳлар бу танланган йўлга эргашши, бу хонадон билан суҳбат қуриши, уларнинг йўлига сулук этиб, улар билан бирга бўлишдан ва унсиятдан узоқ қолмаслиги керак”⁵.

⁴ Қаранг: Акмушнин О. Силсила/Ислам. Энциклопедический словарь. – М.: Наука, 1991. – С.206-209; Ислам. Энциклопедия. А-Ҳ// Шайх Абдулазиз Мансур таҳрири остида. – Т.: Ўзбекистон Миллий энциклопедияси Давлат илмий нашриёти, 2017. – Б.418-419.

⁵ Абдулҳолик Ғиждувоний. Рисолатлар. Сайфуллоҳ С., Ҳасан Н. – Т.: Моворайнаҳр, 2018. – Б.17.

“Эй Абдулхолик! Билгинки, Ҳақ йўлининг йўлчилиги, яъни сулук икки қисмдир: сулуки зоҳир ва сулуки ботин. Биринчиси, сулуки зоҳир бўлиб, у ҳар ҳолу қорда илоҳий амр ва таъқиқларга риоят этиш, имкон доирасида диний мезонларни сақлаш ва нафс орзуларидан қочишдир. Ўз аъзоларини ҳавою нафсдан сақлаб, шарият ҳудудида муҳофаза қилишдир. Иккинчи қисм бўлган сулуки ботин эса қалбни поклашга ҳаракат қилиш ва нафсоний ёмон сифатларни йўқотиш учун ғайрат сарфлашдир. Ботиний таҳорат – қалбнинг Ҳақ зикри билан гўё бўлишлиги учун зикрда беҳад жидду жаҳд қилиш. Бу зикр талқини дастлаб ҳазрати Абу Бакр розияллоху анхунинг қалбига, ундан Салмон Форсийга⁶, ундан Жаъфари Содиққа, ундан Султон Боязид (Бастомий)га, ундан Шайх Абул Ҳасан Харақонийга, ундан буюк шайх⁷ Абу Али Формадий Тусийга ва ундан эса бизга қадар етиб келган” дейилган⁸.

1. Абу Бакр Сиддиқ замонидан Боязид Бистомий давригача – сиддиқия;

2. Боязид Бистомий замонидан Хожа Абдулхолик Ғиждувоний даврига қадар Бистомийнинг “Тайфур” деган исмидан келиб чиққан ҳолда тайфурия;

3. Хожа Абдулхолик Ғиждувоний замонидан Хожа Баҳоуддин Нақшбанд давригача Хожагон;

4. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд давридан Хожа Носириддин Убайдуллоҳ Аҳрор (1404-1490) замонигача Нақшбандия;

5. Хожа Носириддин Убайдуллоҳ Аҳрордан кейин Нақшбандия ёки аҳрория;

6. Саййид Аҳмад ибн Жалолиддин Косоний (1464- 1549) давридан кейин Нақшбандия ёки даҳбедия.

⁶ Абдулхолик Ғиждувоний. Рисолалар. С.Сайфуллоҳ., Н.Ҳасан. – Т.: Моавроун-наҳр. 2018. – Б.17.

⁷ Ўша ерда.

⁸ Ўша ерда.

Ушбу тариқат Мовароуннахрдаги бутун тарихи давомида, Хожа Баҳоуддин Нақшбанд ва Хожа Носириддин Убайдуллоҳ Ахрордан кейин ҳам Хожагон номи билан аталган⁹.

Юсуф Ҳамадоний Хуросонга кетганидан сўнг Абдулҳолиқ Ғиждувоний бир муддат нафе тарбияси билан шуғулланади. Натижада валий¹⁰ даражасига етишади. Ўзининг валийлиги ва кароматларини¹¹ бошқалардан яширади. Хожагон-Нақшбандия тариқатига оид манбалар Ғиждувонийнинг валийлик даражасини кўрсатиш мақсадида унинг бир намозни ўқиш учун ҳам Каъбага бориб келгани тўғрисидаги ривоятни эслатади¹².

Абдулҳолиқ Ғиждувоний ҳаётининг кейинги босқичида Хожагон силсиласига раҳбарлик қилади. Манбаларда келтирилишича, Хожа Юсуф Ҳамадоний ўлиmidан аввал ўзидан кейин унинг ўрнига Хожа Абдуллоҳ Баракий, ундан кейин Хожа Ҳасан Андакий, ундан сўнг Хожа Аҳмад Яссавий халифа бўлиши, Хожа Аҳмад Туркистонга кетгач эса унинг ўрнини Абдулҳолиқ Ғиждувоний эгаллаши лозимлигини васият қилади¹³. Ҳамадонийнинг васиятига мувофиқ Хожа Аҳмад Яссавий маълум муддат Бухорода тариқат раҳбарлигини амалга оширгач, Туркистонга кетар чоғи барча муридларини Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувонийга топшириб кетади¹⁴. Шундан сўнг Абдулҳолиқ Ғиждувоний муридлар тарбиялаш ва муридлик қилиш билан

⁹ Ўша ерда

¹⁰ Валий (арабча, *дўст*) тасаввуфда: қониқликка эришган, Ҳақ мушоҳадаси билан машғул бўлган, Худонинг дўсти даражасига эга бўлган киши.

¹¹ Нафаҳотул уле. – Б.383; Насойим ул муҳаббат. – Б.254; Маъокиби Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний. – Б.19; Раҳаҳот айнул ҳаёт. 1-ж. – Б.36.

¹² Заринқўб Абдулҳусайн. Эрон тасаввуфи борасида изланиш. – Ташрон.: Амири Кабир. 1997. – Б.206-207.

¹³ Маъокиби Юсуф Ҳамадоний. – Б.8; Раҳаҳот айнул ҳаёт. 1-ж. – Б.14-19.

¹⁴ Нафаҳотул уле. – Б.383; Насойимул-муҳаббат. – Б.253; Раҳаҳот айнул ҳаёт. 1-ж. – Б.18.

шугулланади. “Рашаҳот айн ал-ҳаёт” муаллифи бу тўғрида ёзади: “Ул ҳазрат бир қанча вақт халқни *иршод* ва *даъват* этиш (тўғри йўлга чорлаш ва йўллаш) мақомида қаттиқ туриб, толиблар ва содиқларга Ҳақ йўлини кўрсатишга машғул бўлдилар”¹⁵.

Манбаларда Хожагон таълимотининг Мовароуннаҳрдан анча узоқда жойлашган Шом ўлкасида ёйилиши тўғрисида ҳам сўз боради. Жумладан, Шомда кўплаб кишилар Ғиждувонийга мурид тушади ва улар бу ўлкада ўз пирлари таълимотини ёйиш учун хонақоҳлар барпо этишади¹⁶. Хожагон-нақшбандия тариқатининг суриялик издоши Абдулмажид Хоний (1847-1900) эса “Ал-Ҳадоийқ ал-вардия” асарида Ғиждувонийнинг, ҳағто бир муддат Шомга бориб яшагани, ушбу ўлкада ўз таълимотини ёйиш учун хонақоҳ барпо этгани ҳамда у ерда кўплаб муридлар тўплаганини ёзади. “Орифнома” асарида Абдулҳолиқ Ғиждувонийнинг бир марта уч йиллик ҳаж сафарига кетгани, бу муддатда унинг кўрсатмасига кўра, шогирди Хожа Муҳаммад Ориф Ревгарий тариқат раҳбарлигини амалга оширгани тўғрисида маълумот келтирилади¹⁷. Хожа Юсуф Ҳамадоний кўплаб муридлар тарбиялаган ҳамда улардан юқорида эслатиб ўтилган тўрттаси – ушбу силсилага кетма-кет раҳбарлик қилган Барақий, Андакий, Яссавий ва Ғиждувонийлар унинг асосий шогирдлари ҳисобланган. Шундай бўлса-да, улардан кейин силсила раҳбарлигини ўз зиммасига олган Яссавий ва Ғиждувонийгина Хожагон таълимотини ривожлантирган. Шунингдек, улар ушбу силсилани сўфийлик тариқатига айлантиришга, яъни ўз мустақил тариқатлари – *Хожагон-нақшбандия* ҳамда Яссавия

¹⁵ Рашаҳот айнул ҳаёт. 1-ж. – Б.37.

¹⁶ Нафаҳотул уле. – Б.383; Насойимул муҳаббат. – Б.254; Манозиб Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний. – Б.19; Рашаҳот айнул ҳаёт. 1-ж. – Б.36.

¹⁷ Орифнома. – Б.14.

тариқатларига асос солган. Хожагон-нақшбандия тариқати манбалари ҳам айнан Хожа Абдулхолик Гиждувонийнинг ушбу тариқат асосчиси эканини таъкидлайди. Жумладан, ушбу тариқат назариётчиси Хожа Муҳаммад Порсо (749/1348-822/1420) ўзининг “Фаслул хитоб” асарида “Ул ҳазратнинг фаолияти тариқат учун қонун бўлиб, барча тариқатлар томонидан маъқуллангандир”¹⁸, деб айнан Гиждувоний сўфийлик фаолияти Хожагон-нақшбандия тариқати таълимоти учун асос бўлганини таъкидлайди. “Рашаҳот айн ал-ҳаёт” муаллифи эса Гиждувонийни “Хожагон занжири бош ҳалқаси”¹⁹, “Хожагон табақаси асосчиси ва ушбу улуғлар силсиласи бошловчиси”,²⁰ деб унинг тариқат асосчиси эканини эслатади.

Абдулхолик Гиждувоний ўз асарларида шахсий сўфийлик амалиёти мисолида Хожагон-нақшбандия тариқатининг назарий ва амалий асосларини яратиб берди.

Саййид Амир Кулолнинг невараси Мавлоно Шаҳобиддин “Маноқиб Саййид Амир Кулол” рисоласида Хожагон тариқатига онд фикрларни келтириб, Абдулхолик Гиждувонийни шундай таърифлайди: “У зот (Абдулхолик Гиждувоний) тариқат султони, ҳақиқат ҳужжати, муҳаккиқлар кутби, солиҳлар раиси, мушоҳада соҳиби, жисмоний муқошафат эгаси, ҳалқни Ҳаққа бошловчи, Ҳақнинг ҳалққа ҳужжатидир”²¹.

Абдулхолик Гиждувонийдан сўнг бу вориелик Хожа Ориф Ревгарий, Хожа Маҳмуд Анжир Фағнавий, Хожа Али Ромитаний, Хожа Муҳаммад Бобо Самосий, Саййид Амир Кулол, Хожа Муҳаммад Баҳоуддин Нақшбанд каби ўз

¹⁸ Орифома. – Б.14.

¹⁹ Орифома. – Б.14.

²⁰ Орифома. – Б.14.

²¹ Саййиддин Сайфуллоҳ, Етти пир (Дуоё муршидлари). – Т.: Ўзбекистон, 2019. – Б.38.

даврининг машхур шайхлари томонидан давом эттирилди.

Алишер Навоий “Насойимул муҳаббат”да Абдулхалиқ Гиждувонийнинг учта халифаси борлигини ёзади. Хожа Аҳмад Сиддик, Хожа Ориф Ревгарий, Хожа Авлиёи Калон, шунингдек, Баҳоуддин Нақшбанд номлари келтирилган. Лекин кейинги ишончли манбалардан у кишининг кўплаб мурид-мухлислари ва тўрт халифаси борлиги маълум.

Хожа Аҳмад Сиддик – Абдулхалиқ Гиждувоний вафотидан кейин унинг мақомига ўтган биринчи халифаси, Хожа Авлиёи Кабир – иккинчи халифаси ва уларнинг муридлари ҳақида ҳам манбаларда ёзилган²².

Фазлуллоҳ ибн Рузбеҳон “Маноқибн Хожа Абдулхалиқ Гиждувоний” асарига Абдулхалиқ Гиждувонийнинг *иршодга*²³ ижозат олган уч халифаси – Хожа Аҳмад Сиддик, Хожа Авлиёи Кабир ва Хожа Ориф Ревгарий тўғрисида эслатади. Унинг ёзишича, Хожа Абдулхалиқдан сўнг унинг ўрнига Хожа Аҳмад Сиддик ўтиради. Қолган икки халифа, гарчи муришдликка рухсат олган бўлса-да, Хожа Аҳмад Сиддик вафотига қадар унинг ҳурматини қилиб, иршодга киришмай туради. У вафот этганидан кейин эса Хожа Авлиёи Кабир ва Хожа Ориф Ревгарий бир вақтнинг ўзида ўз муридларини тарбиялашга киришади²⁴. Бироқ “Рашаҳот айн ул-ҳаёт” муаллифи Абдулхалиқ Гиждувоний ўз халифаларидан тўрттаси – Хожа Аҳмад Сиддик, Хожа Авлиёи Кабир, Хожа Салмон Карминий ва Хожа Ориф Ревгарийни “даъват ва иршод мақомига лойиқ” топганини маълум қилади. Яъни Кошифий Гиждувонийнинг иршод рухсатини олган халифалари қаторида юқоридаги уч

²² Орифома. – Б.84.

²³ Иршод (арабча – тўғри йўлга бошлаш) – тасаввуфда муридларнинг (солжаларнинг) сайру сулук босқичларини босиб ўтишларида уларга устозлик, раҳимчилик ва йўлбошчилик қилиш, муришдлик.

²⁴ Маноқибн Хожа Абдулхалиқ Гиждувоний. – Б.20; Рашаҳот айнул ҳаёт. 1-ж. – Б.50-59.

сўфийдан ташқари, Хожа Салмон Карминийни ҳам эслатиб ўтади. Унинг ёзишича, гарчи ушбу тўрт халифанинг барчаси муршидлик қилишга рухсат олган бўлса-да, Ғиждувоний вафотидан сўнг Хожа Аҳмад Сиддиқ тариқат раҳбарлигини ўз зиммасига олади. У вафот этгандан кейин эса унинг муридлари Хожа Авлиёи Кабир ва Хожа Ориф Ревгарий муршидлиги остига ўтади.

Хожа Ориф Ревгарий (тахминан 1165-1262) Хожагон силсиласининг кинчи пири, Хожа Абдулхолик Ғиждувоний ишининг давомчиси, “Моҳитобон” (Ёғду сочиб турувчи ой) ва “Пешвои орифон” (Орифлар пешвоси) номлари билан машҳур бўлган. Хожа Муҳаммад Ориф Ревгарий Бухоро яқинидаги Ревгар қишлоғида (ҳозирги Шофиркон тумани ҳудудида) дунёга келган.

Манбаларнинг гувоҳлик беришича, уёшлик чоғлариданоқ сўфийлик йўлига кириб, Абдулхолик Ғиждувоний муридлари қаторидан жой олади²⁵. Ревгарий Абдулхолик Ғиждувонийнинг бошқа шогирдлари орасида тиришқоклиги билан ажралиб турган. Абдулхолик Ғиждувоний ҳузурига келган Хизр (а.с.) Хожа Ориф Ревгарийнинг уни кўриш мақсадида ухлаб қолмаслик учун кўзига туз солиб олганини кўради-да, келажакда ориф²⁶ бўлиб етишишини Худодан сўраб дуо қилади²⁷. У кейинчалик ориф бир зотга айланади.

Абдулхолик Ғиждувоний муршидлигида тариқат одобларига риоя қилиб, Ревгарий бора-бора унинг энг буюк муридларидан ва халифаларидан бирига айланади. Манбаларда унинг кароматлари билан боғлиқ кўплаб

²⁵ Мақомоти Хожа Абдулхолик Ғиждувоний ва Хожа Ориф Ревгарий. – Б.57.

²⁶ Ориф (арабча – чуқур ва батафсил билувчи) – Худого етишши йўлида Аллоҳни, унинг исмлари ва сифатларини билиш, яъни Худо ва унинг барча хусусиятлари тўғрисида билим ҳосил қилиш босқичига етган киши; Худонинг билиш учун орифон йўлига кирган ва унинг босқичларини босиб ўтаётган киши; Худонинг зоти, исмлари ва сифатларини чуқур билувчи киши.

²⁷ Мақомоти Хожа Абдулхолик Ғиждувоний ва Хожа Ориф Ревгарий. – Б.57.

ривоятлар келтирилади. Хожа Ориф Ревгарий Абдулхолик Гиждувонийнинг *иршодга* ижозат олган уч (Хожа Аҳмад Сиддик ва Хожа Авлиён Кабир билан биргаликда) ёки тўрт (Хожа Аҳмад Сиддик, Хожа Авлиён Кабир ва Хожа Салмон Карминий билан биргаликда) халифасидан бири бўлиб, Гиждувонийдан кейин тариқат раҳбарлигини ўз зиммасига олган. Хожа Аҳмад Сиддик вафотидан сўнг Хожа Авлиён Кабир билан бир замонда ўз муридларини тарбиялашга киришади²⁸. Хожа Муҳаммад Ориф Ревгарий тахминан 1262 йили ўзи туғилиб ўсган Ревгар қишлоғида оламдан ўтади ва шу қишлоқнинг ўзида дафн этилади.

Хожа Ориф Ревгарий ўзидан “Орифнома” номли асар қолдирган. Ушбу китоб 1225 йилда Ревгарийнинг муридларидан бири, “соликларнинг сараси Хожа Наим илтимоси билан Нурота шаҳрида ушбу тариқат аъзоларига мурожаат ва насихат тариқасида ёзилган. Унда муаллифнинг сайру сулук босқичлари, маърифат, орифлик ва валийлик ҳамда сайру сулук одоблари борасидаги қарашлари акс этган. Бундан ташқари, асарда Хожа Ориф Ревгарийнинг устози Хожа Абдулхолик Гиждувонийнинг ҳаёти, қароматлари ва қарашлари билан боғлиқ айрим маълумотлар жой олган. Шунингдек, асарнинг айрим ўринларида тасаввуф тарихининг илк давларида яшаб ўтган машҳур сўфийлардан Ҳасан Басрий (ваф.110/728), Суфён Саврий (ваф.161/777), Робиа Адавия (ваф.185/801), Фузайл ибн Йез (107/725-187/802), Шақиқ Балхий (ваф.194/810), Абу Туроб Нахшабий (ваф.245/854), Яҳё ибн Муоз Розий (ваф.258/871), Боязид Бистомий (ваф.262/875) ва бошқаларнинг ҳаёти ва қарашлари тўғрисида қисқа қисса ва ривоятлар келтирилган.

²⁸ Мақомоти Хожа Абдулхолик Гиждувоний ва Хожа Ориф Ревгарий. – Б.57.

Хожа Ориф Ревгарий ўз муридларини Хожагон-нақшбандия тариқатининг Хожа Абдулхолик Ғиждувоний томонидан шакллантирилган асослари ва қондаларига мувофиқ тарбиялашда ҳамда ўз устози таълимотини тарғиб қилишда давом этиш билан биргаликда, ўзи ҳам ушбу таълимотга айрим янгилик ва тўлдиришлар киритди.

Хожа Ориф Ревгарий ўз муридларини барча ҳолларда, биринчи навбатда, Муҳаммад (С.А.В.) шариятига амал қилишга чорлаш орқали уни тасаввуфнинг илк шarti сифатидаги ўрнини кўрсатиб беради. Шунингдек, у киши сўфийлик йўлига кириб бориши учун қўйидаги қатъий кетма-кетликда келадиган босқичларни босиб ўтиши лозимлигини таъкидлайди:

- 1) Шариятга қаттиқ риоя қилиш;
- 2) Аллоҳнинг унга нисбатан белгилаган ҳар қандай тақдирга рози бўлиш;
- 3) Ўз ихтиёри ва иродасидан воз кечиб, Худонинг унга нисбатан қиладиган ҳар қандай иродасига рози бўлиш. Киши шарият билан бошланадиган ушбу йўлни босиб ўтганидан кейин сайру сулук босқичларига қадам қўяди.

Хожа Ориф Ревгарий наздида солиқ йўлининг боши *тавба*, сайру сулукдаги мақомларга эришишининг шarti эса *толиблик*дир. Унинг фикрича, толиб *ҳиммат* (уриниш), *таважжух* (диққат), *риъзат* (машаққат) ва *мушоҳадат* (тиришиш) орқали ўзидаги ёмон хислатлардан халос бўлиб, яхши хислатлар касб этади ва охир-оқибат *висол* (Худого етишиш) шарафига муяссар бўлади. Бироқ толиб бунинг учун қўйидаги мақомларни босиб ўтиши лозим:

- *важд* (ўзини йўқотиб қўйиш);
- *кашф* (очиш);
- *маърифат* (Худони билиш);
- *мушоҳадат* (ғайбни кўриш).

Солик мушоҳадат мақомига етганидан кейингина уни гайб оламини кўришдан тўсиб турган пардалар кўтарилиб, ушбу оламнинг сирлари унга аён бўлади. Хожа Ориф Ревгарий сайру сулук ҳосилаларидан бўлмиш *маърифат*, *орифлик* ва *валийлик* ҳодисаларини таърифлаб ўтади.

Ревгарий наздида маърифат моҳиятини қалбнинг Аллоҳ ягоналигини тасдиқлаши, унинг асосини Худога бўлган сидқ ва эътиқод ташкил этади. Маърифат самараси эса банданинг тамомила Худога юз тутушидан иборатдир²⁹.

Ревгарий ориф деганда, Аллоҳдан тилаб олувчи ҳар бир нафасида қалбини яраттувчисига тамомила бағишлайдиган, бу ҳол сўнгги нафасигача давом этадиган, бироқ унинг бу ҳоли одамларга яширин қоладиган кишини тушунади.

Ревгарийнинг айтишича, валий Худонинг дўстини дўст, душманини душман билувчи кишидир. Тарикат одоби масаласида:

- нафсга қарши курашиш;
- бойликка ўч бўлмаслик;
- бориға қаноат қилиш;
- бойиб кетганда ҳам ўзини йўқотиб қўймаслик, кўнгил поклиги, одамларга хизмат қилиш, аммо ҳеч кимга хизмат буюрмаслик каби ўғитларда Хожани Жаҳон таълимотининг намоён бўлганини кўрамиз.

Ревгарий “Орифнома”асарида Хожани Жаҳон фикрларини изчил давом эттирди. Солик сулук сайрида эътибор бериши зарур бўлган барча жиҳатларни таъкидлаб тушунтирди. Исломот арконларига амал қилган ҳолда тарикат йўли талабларини ўзлаштириш, англаш ва унга амал қилишга чақирди.

²⁹ Мақомоти Хожа Абдулқолиқ Гияздуловий ва Хожа Ориф Ревгарий. – Б. 7-9.

Хулоса қилиб айтганда Абдулхолиқ Гиждувоний муриди Ориф Ревгарий тарикат ишини давом эттирди, ривожлантирди, ўзига хос янгиликлар қўшди. Хожан Жаҳон ўғитларига амал қилган ҳолда ҳаёт кечиршига ундади. Ушбу ўғитлар ёш авлодни баркамол бўлиб улғайишида хизмат қиладиган маънавий мерос экани билан аҳамиятлидир.